

УДК 351.84

Шелест О. Л.

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Стаття 46 Конституції України проголошує: «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом» [1].

Зважаючи на те, що бюджет Пенсійного фонду України щороку стає більш дефіцитним, було здійснено додаткові заходи реформування пенсійної системи, які включили у себе поступове підвищення пенсійного віку, підвищення мінімального страхового стажу, необхідного для призначення пенсії, а також введення обмежень для певних категорій пенсіонерів.

Серед вітчизняних фахівців значний внесок у дослідження окреслених вище проблем зробили Б. Зайчук, Б. Надточій, Е. М. Лібанова, В. М. Опарін, В. М. Федосов, В. Д. Яценко. Пенсійному забезпеченню присвятили свої праці такі закордонні спеціалісти, як А. Карімулін, С. Клейн, В. Логінова, О. Михаленко, Г. Патлер, О. Руф-Фідлер.

Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду організації і реформування систем пенсійного забезпечення, аналіз фінансового стану і виявлення основних проблем діяльності Головного управління Пенсійного фонду України в Харківській області, як основної складової системи державного пенсійного забезпечення.

Управління фінансами пенсійного забезпечення, функції з призначення (перерахунку) та виплати пенсій здійснює Пенсійний фонд України, який являється центральним органом виконавчої влади [2] Сьогодні системи пенсійного забезпечення, що діють у більшості країн світу понад 40 років, досягли своєї зрілості. А саме, більшість працюючих охоплені пенсійними планами і мають право на одержання певних гарантій у повному розмірі; населення старіє, частка осіб, які сплачують внески в рамках пенсійного забезпечення, зменшується, відносна чисельність людей старшого віку значно збільшилась, у порівнянні з минулими роками.

На основі зарубіжного досвіду функціонування пенсійних систем, будь-яка солідарна пенсійна система дуже залежить від демографічних ризиків. У зв'язку з старінням населення, змінами форм зайнятості (скорочення загальної чисельності зайнятих, поширення неформальної і часткової зайнятості, робота вдома) у солідарних пенсійних системах росте частка державних витрат на підтримку існуючих пенсіонерів, збільшується навантаження на працюючих членів суспільства.

Сьогодні органи Пенсійного фонду України здійснюють увесь цикл пенсійного забезпечення: збирають, акумулюють та обліковують страхові внески, з 1 січня 2011 року введено єдиний соціальний внесок, обслуговують пенсіонерів з питань призначення пенсій, своєчасно і в повному обсязі фінансують та виплачують пенсії, здійснюють контроль за цільовим використанням коштів Фонду, надають консультації та роз'яснюють правові аспекти пенсійного забезпечення, проводять інформування населення про запровадження змін у пенсійну систему.

Пенсійний фонд як орган виконавчої влади на відміну від інших державних установ одночасно є і фінансовою, і соціальною інституцією. Фахівці Пенсійного фонду області якісно й професійно виконують свої обов'язки за обома напрямками.

Згідно із офіційними даними, середня українська пенсія трохи перевищує 1000 гривень. Проте понад половина українських пенсіонерів отримують не більше 950 гривень, і лише кожен десятий – більше за півтори тисячі. Якщо порівняти ці суми з тими, які мають пенсіонери в інших країнах, то виявиться, що середня пенсія в Україні у 14 разів менша, аніж у Фінляндії, у 9 разів менша, ніж в США чи Німеччині, у четверо менша за пенсію у Польщі і навіть удвічі менша за середню російську пенсію. Одночасно із цим Україна є лідером Європи за обсягами витрат на виплату пенсій у співвідношенні до обсягів економіки. За минулий рік частка пенсійних видатків становила понад 18% українського ВВП. Для порівняння - Польща витрачає на виплату пенсій 13.9%, Німеччина – 11.4%, Швеція – 10.4%. В Україні один з найвищих серед колишніх країн союзу середній процент пенсіонерів на 1000 осіб, що становить 28,2%, в основному це результат переселення у свій час військових з Півночі, Сибіру та ін. В Україні також найнижчий пенсійний вік (для жінок – 55 років, для чоловіків – 60 років), законодавче встановлення якого було здійснено в 1928 році, коли очікувана тривалість життя становила 47 років: у жінок 49, у чоловіків – 45 років [4]. Нині середня тривалість життя в Україні вже складає 67 років: 62 роки – у чоловіків, 74 роки – у жінок (див табл. 1) [5].

Таблиця 1

Поточний та перспективний вік у країнах ЄС

Країна	Пенсійний вік Ч/Ж у 2013 р.	Пенсійний вік Ч/Ж у 2020 р.	Подальше збільшення пенсійного віку Ч/Ж після 2020 р
Австрія	65/60	65/60	65/65
Бельгія	65/65	65/65	
Болгарія	63/60	63/60	
Великобританія	65/60	65/65	68/68
Греція	65/60	65/60	65/65
Данія	65/65	65/65	67+/67+*
Ірландія	65/65	65/65(66/66)	(68/68)
Іспанія	65/65	65/65	
Італія	65/60	65/60**	*
Кіпр	65/65	65/65	
Латвія	62/62	62/62	
Литва	62 р. 6 міс./60	64/63	65/65
Мальта	61/60	63/63	65/65
Нідерланди	65/65	65/65 (66/66)	(67/67)
Німеччина	65/65	65 р. 9 міс./65 р. 9 міс	67/67
Польща	65/60	65/60	
Португалія	65/65	65/65	
Румунія	63 р. 8 міс./58 р. 8 міс.	65/60 (65/61 р. 11 міс)	(65/65)
Словаччина	62/59	62/62	

* - пенсійний вік змінюється синхронно з середньою тривалістю життя

( ) – такий, що передбачається, але поки що не прописаний в законі

** для Італії 65/65 для державних службовців починаючи з 2018 р.

На сьогодні серед 27 країн ЄС мінімальний пенсійний вік для чоловіків складає 61 рік (Швеція, Мальта). Максимальний пенсійний вік, який дорівнює 65 рокам, встановлено у 16 з 27 країн (59 %). У решті 8 країн він коливається між 62 та 63 роками.

У перспективі до 2020 р. 17 країн наразі не планують підвищувати пенсійний вік (з них у трьох (Ірландія, Нідерланди та Словенія) питання на законодавчому рівні не вирішено). Решта країн планують підняти пенсійний вік для однієї або обох статей, проте при цьому планують перевищити максимальний на сьогодні показник до 65 років 9 міс. для обох статей (аналогічні законопроекти обговорюються у Ірландії та Нідерландах – до 66 років для обох статей). Тобто в цілому до 2020 р. перевищення межі у 65 років в країнах ЄС не планується.

За підрахунками вчених, якщо пенсійний вік підвищити на п'ять років, то, як свідчать розрахунки, чисельність пенсіонерів зменшиться на 40%, а розмір пенсій поступово можна підвищити на 60-70%, а з врахуванням скасування пільгових пенсій – удвічі. У цьому слід визнати надзвичайну актуальність фактору підвищення віку.

Для оцінки ефективності державного пенсійного забезпечення в області необхідно проаналізувати діяльність Головного управління Пенсійного фонду України в Харківській області.

У 2012 році Пенсійному фонду власними зусиллями вдалося зібрати коштів на суму 8915212443,18 грн., а в 2013 році власні надходження зменшились порівняно з 2012 роком на 23,12 % та склали 6853244624,06 грн. У 2014 році власні надходження дорівнювали 152994307,75 грн., що є значно менше, ніж у 2013 році на 97 % або 6700250316 грн. (табл. 2). Дані показники вказують на негативну динаміку у діяльності управління Пенсійного фонду України.

Таблиця 2

Динаміка доходів Пенсійного фонду України за 2012 – 2014 роки, грн.

Показник	Роки			Темп приросту, %	
	2012	2013	2014	2012-2013	2013-2014
Власні надходження	8915212443	6853244624	152994307,8	-23,12	-97,76
Кошти Державного бюджету України	3121837550	4280497460	4340450421	37,11	1,4
Кошти фондів ЗДСС	4744316,92	4237018,93	4977527,57	-10,69	17,47
Всього доходів	13595125235	14656222688	16090277052	7,8	9,78

Кошти Державного бюджету України склали у 2012 році 3121837550 грн., а в 2013 році кошти Державного бюджету збільшилися до 4280497460 грн. або на 37,00 %, але у 2014 році порівняно із попереднім періодом їх сума зменшилась на 1,40 % або на 59952961,1 грн. Дані показники свідчать про погіршення становища Пенсійного фонду України та його неспроможність здійснювати пенсійні виплати за рахунок внесків працюючого населення.

Сума коштів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування була найбільшою у 2014 році та становила 4977527,57 грн.

Попри не найкращий рівень показників, стаття доходів все ж таки збільшилась в тенденції на 7,00% у 2013 р. порівняно з 2012 р., та на 9,00% у 2014 році порівняно з 2013 р. відповідно.

У 2014 році збільшення доходів Пенсійного фонду відбулось за рахунок збільшення інших надходжень, таких як, пеня, добровільні внески та штрафні санкції (за фактом, % ви-

конання у 2014 році склав 209,5% від планового або 10294344, 04 грн.) проте, частка коштів з Державного бюджету України також збільшилась, що підтверджує нестачу власних коштів для забезпечення пенсійних виплат Пенсійним фондом України.

У структурі доходів Головного управління Пенсійного фонду України в Харківській області частка власних надходжень за досліджуваний період стрімко знижується, оскільки у 2012 році вона становила 65,5 % у сумі доходів. Проте, вже у 2013 році частка власних надходжень становила 46,7 % у сумі доходів, а в 2014 році взагалі знизилась до відмітки 0,95%, що є негативною тенденцією.

Із коштами Державного бюджету України, що виділяються для забезпечення діяльності Пенсійного фонду також нестабільна ситуація, оскільки у 2013 році частка коштів зросла до 29,21 %, проте, вже у 2014 році надходження з Державного бюджету України зменшилися і становили – 26,98 % в структурі надходжень Пенсійного фонду. Слід зазначити, що дана тенденція вказує на те, що Пенсійний фонд неспроможний забезпечити видаткову частину лише за рахунок власних надходжень, проте прослідковується позитивна тенденція до зменшення частки коштів Державного бюджету України у структурі доходів Пенсійного фонду.

Суми надходжень з фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування є досить незначними. Так, з 2012 року по 2014 рік цей показник стабільно становив 0,03 % частки коштів у загальній структурі надходжень.

У 2012 році Пенсійним фондом України були здійснені видатки в розмірі 13531037344,83 грн. Більшою мірою такі зміни відбулися за рахунок видатків із власних надходжень Пенсійного фонду. У 2013 році можемо бачити позитивну динаміку. Так, обсяг видатків збільшився на 984344274,40 грн. або 7,27 % і склав 14515381619,23 грн. При цьому видатки за рахунок власних надходжень збільшились на 496818611,81 грн., і склали 11911425880,75 грн. Видатки за рахунок коштів Державного бюджету України зросли на 23,9% і склали 2599672226,48 грн. (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка видатків Пенсійного фонду України за 2012–2014 роки, грн.

Показник	Роки			Темп приросту, %	
	2012	2013	2014	2012-2013	2013-2014
Видатки за рахунок власних надходжень	11414607268,94	11911425880,75	12902012353,25	104,35	108,32
Видатки за рахунок коштів Державного бюджету України	2098218489,26	2599672226,48	3058406278,90	123,90	117,65
Всього видатків	13531037344,83	14515381619,23	15965976405,24	107,27	109,99

За досліджуваними даними, упродовж 2012–2014 рр. доходи та видатки Головного управління Пенсійного фонду України в Харківській області відповідно зростали, позитивною тенденцією стало хоч і незначне, але все ж таки переважання доходів над видатками, що свідчить про відсутність дефіциту коштів Головного управління Пенсійного фонду України в Харківській області за останні три роки (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка планових та фактичних показників доходів та видатків
за 2012–2014 рр., млрд. грн.

Показник	План	Факт	План	Факт	План	Факт
	2012		2013		2014	
Доходи	125,44	135,95	138,69	146,56	140,41	160,90
Видатки	131,77	135,31	146,27	145,15	149,70	159,66

Виходячи з даних таблиці, можна зробити висновок, що Головне управління Пенсійного фонду України в Харківській області при плануванні показників враховувало чимало показників, які можуть негативно вплинути на суму як отриманих доходів, так і видатків, тому планові показники передбачали дефіцит ГУ ПФУ в Харківській області.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження можна стверджувати, що в Україні розпочата реформа пенсійного страхування в цілому реалізувала завдання приведення його у відповідність до вимог ринкової економіки. Згідно з новим пенсійним законодавством впроваджується:

- обмеження максимального розміру пенсії на рівні 10 розмірів прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, з поширенням цього обмеження на пенсіонерів, яким пенсію призначено до набрання чинності законопроектом;

- працівникам бюджетної сфери з метою покращення їх пенсійного забезпечення (працівники освіти, культури, охорони здоров'я та соціального захисту) при виході на пенсію пропонується запровадити одноразову допомогу у розмірі 10 призначених їм пенсій;

- для військовослужбовців передбачається поступово, протягом 10 років, збільшити необхідну вислугу для призначення пенсій військовослужбовцям та деяким іншим особам з 20 до 25 років, запровадивши при цьому календарне обчислення.

Мінімально необхідний для одержання пенсії за віком страховий стаж – 15 років.

Нормативна тривалість страхового стажу для призначення пенсії за віком у мінімальному розмірі для жінок – 30 років, для чоловіків – 35 років.

Завдяки реформуванню пенсійної системи вдасться досягти помітних позитивних результатів у майбутньому:

- забезпечити справедливу систему розподілу пенсійних коштів;
- створити для людей можливість накопичувати пенсії з огляду на власні доходи; стабілізувати пенсійну систему;
- гарантувати стовідсоткову виплату пенсій зараз і в майбутньому;
- підвищити престижність роботи працівників бюджетної сфери;
- детинізувати економіку, забезпечити економічне зростання та добробут українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254>

2. Указ Президента України від 01.03.01.-№ 121 “Про положення про Пенсійний фонд України” // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/384/2011>

3. Гурвич Є. Т. Пенсійна політика в довгосроковій перспективі – загальний погляд / Є. Т. Гурвич // Журнал Нової економічної асоціації. – 2012. – № 3 (15). – С. 178–180.

4. Кочемировська О. А. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні / О. А. Кочемировська, О. М. Пицуліна. – К. : НІСД, 2012. – 54 с.

5. Малєєва Т. Підвищення пенсійного віку: pro et contra / Т. Малєєва, О. Синявська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pensionreform.ru/3303>